

Osmanlı-Rus Savaşı Bağlamında Doğu Karadeniz’de Kadın Faaliyetleri Semiha NURDAN*

Özet

Birinci Dünya Savaşı sırasında Kafkas Cephesinin düşmesi üzerine Ruslar karadan ve denizden Doğu Karadeniz bölgesini abluka altına almıştır. 1916-1918 yılları arasında bölge halkı büyük acılar yaşamıştır. Bu acıların başında bölge ahalisinin kendi topraklarında muhacir durumuna düşmesi ve zorunlu göç gelmektedir.

Bu çalışma kapsamında, Doğu Karadeniz’de Rus işgali sırasında bölgedeki kadın faaliyetleri incelenmiştir. Doğu Karadeniz’de savaş yıllarında cephe ve cephe gerisinde hizmet veren Türk kadınları iki kategoride değerlendirilmiştir. Birincisi cephe düşmana karşı bizzat omuz omuza savaşan kadınlardır. İkincisi cephe gerisinde cephane fabrikalarında veya geri hizmet sınıfında hastabakıcılık, terzi, aşçılık gibi hizmet veren kadınlardır. Bu kadınların faaliyetleri ATASE evrakları üzerinde yapılan çalışma neticesinde belgeleriyle birlikte ortaya konulmuştur. Bu istilayı fırsat bilip işgal kuvvetleri yanında yer alan ve onlara hizmet eden Gayrimüslim kadınlar vardır. Bu evraklardan edinilen bilgiler ışığında bölgede zararlı faaliyetlerde bulunan ecnebi kadınların faaliyetleri incelenmiştir. Doğu Karadeniz bölgesinde yaşayan veya İstanbul’dan bu bölgeye sevk edilen Ermeni ve Rum kadınların başta casusluk faaliyetleri olmak üzere birçok zararlı faaliyette bulduklarını tespit ettik. Kadınların bu faaliyetleri devlet tarafından yakından takip edilmiş ve Türk askerinin zarar görmemesi için tahriratlar yayınlanmıştır.

Anahtar Kelime: Osmanlı Rus Savaşı, Doğu Karadeniz, Türk kadını, Ermeni, Rum.

Women's Activities in the Eastern Black Sea Region in the Context of the Ottoman-Russian War

Abstract

After the fall of the Caucasian front during the First World War, the Russians blockaded the Eastern Black Sea region from land and sea. Between 1916 and 1918, the people of the region experienced great pain. At the beginning of these sufferings, the people of the region become refugees in their own lands and their forced migration comes.

Within the scope of this study, the activities of women in the region during the Russian occupation in the Eastern Black Sea Region were examined. Turkish women who served at the front and behind the front during the war years in the Eastern Black Sea Region were evaluated in two categories. The first is the women who fight shoulder to shoulder against the enemy at the front. Secondly, the women who served as nurses, tailors, cooks in ammunition factories or in the back service class were revealed as a result of the work done on ATASE documents, together with their documents. There are also non-Muslim women who took advantage of this invasion and took sides with the occupation forces and served them. In the light of the information obtained

*Türk Tarih Kurumu, e-mail: snurdan@ttk.gov.tr

ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-5316-3650>.

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Nurdan, S. (2023). Osmanlı-Rus Savaşı bağlamında Doğu Karadeniz’de kadın faaliyetleri. *Küllüye*, [Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılı Özel Sayısı], 395-405.
<https://doi.org/10.48139/aybukulliye.1350413>

Makale Bilgisi / Article Information:

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
4 Eylül 2023	24 Ekim 2023	Araştırma Makalesi	395-405
4 September 2023	24 October 2023	Research Article	

from these documents, we examined the activities of foreign women engaged in harmful activities in the region. We have determined that Armenian and Greek women living in the Eastern Black Sea region or who were transferred from Istanbul to this region are engaged in many harmful activities, especially espionage activities. These activities of women were closely followed by the state and official correspondences were published to prevent the Turkish soldiers from being harmed.

Keyword: Ottoman Russian War, Eastern Black Sea, Turkish woman, Armenian, Greek.

Extended Abstract

War is not just an event that takes place between enemy countries. Sometimes it can also derive from factors such as race, class, language and religion within the country. War does not only have political dimensions; it also has psychological, sociological and economic dimensions. Countries that were enemies to each other punished the nations they fought against by attacking women and children. Therefore, there is no winner in the war, but there are many victims. Especially women and children are the real victims. Unfortunately, women have become the sufferers of war in the past and today. It has often been women who have been subjected to persecution and rape. Abuse of women is like a weapon for the enemy. This bad treatment has humiliating and offensive sociological and psychological aspects on the other party.

Within the scope of this study, the beneficial and harmful activities of women in the Eastern Black Sea during the Ottoman-Russian War in a period that lasted for about 40 years will be discussed. The activities of women during the war and how they supported their countries will be evaluated with the help of archive documents. In addition to the beneficial activities of Turkish women during the occupation of the Eastern Black Sea Region, it will be focused on what purpose the invading forces used Armenian and Greek women. As in all areas of life, Turkish women became active during the war and stood by their men who were fighting at the front. He worked in ammunition making workshops and factories, and when necessary they made the ammunition and carried it to the front. Women took part in tasks such as nursing, tailoring and cookery in line with the needs of army. They collected aid to meet the needs of the military, organized rallies, they wrote articles in the newspapers and they tried to raise the awareness of the people about the occupation.

What stance did the Turkish women take in the face of the persecution? How were non Muslim Armenian and Greek women used by the occupying forces? Within the scope of these questions, the activities of Turkish and non-Muslim women operating in the Eastern Black Sea region were discussed under two headings.

The beneficial activities of Turkish women in the defense of the country and their services in the front and behind the front in the success of the National Forces will be evaluated. The activities of Turkish women who fought in the front and worked behind the front were explained.

Among the ATASE documents, there are very detailed intelligence reports on this subject, mainly in the War of Independence Collection. The occupation forces took into account the strategic situation of the Eastern Black Sea region and did not hesitate to use non-Muslim women in the region.

Gülişan Hanım who lived in Giresun and fought against the gangs, can be given as an example in terms of handling the issue in the context of the Eastern Black Sea Region. She was born in Görele in 1898, her father is Hacı Abdullah and her mother is Fatma Hanım. Her name is mentioned as "Gülişan (Maksutoğlu)" in the recordings. While Görele was under Russian occupation, Gülişan was victorious against bandits when she was 18 and killed eighteen Russian bandits. Because of this success, Hacı Hamdi Pasha enlisted Gülişan and named him Sergeant Dursun. She personally fought with the militia against the enemy.

Women in the Mother Battalion served behind the front. It can be said that the women in this battalion took active roles in many other services such as nursing, nursing, tailoring, cooking, and coaching in transporting ammunition to the front. The best of these services were nursing, cooking and tailoring.

In addition, meetings and charity campaigns organized by women. The meetings were held to raise awareness and mobilize the public people. The first one was held on March 19, 1919 under the name of Sultan Ahmet Meeting. Later, the meetings continued increasingly in other cities of Anatolia. To understand the impact of Turkish women on society, it is necessary to analyze the meetings. One of them was organized in Giresun on May 17, 1919 and another in Trabzon on May 19, 1919 by Anatolian Women's Defense of the Vatan Society in the Eastern Black Sea region covered in this study.

Armenian and Greek women were sent to the Eastern Black Sea region, especially from Istanbul. These women were used by the occupation forces in their espionage activities. The activities of these women were closely followed by the state and the necessary warnings were given to the military with official instructions.

Giriş

Savaş sadece ülkeler arasında gerçekleşen bir olay değildir. Kimi zaman da ülke içerisindeki ırk ve sınıf farklılıklarından, dil ve din gibi faktörlerden de çıkabilmektedir. Savaşın sadece siyasi ve askeri boyutları yoktur; aynı zamanda psikolojik, sosyolojik ve ekonomik boyutları da vardır. Birbirine düşman olan ülkeler, savaştıkları milletleri kadın ve çocuklar üzerinden cezalandırmışlardır. Dolayısıyla savaşın galibi yoktur ancak mağduru çoktur. Özellikle kadın ve çocuklar bu mağdurların başında gelmektedir. Maalesef geçmişte ve günümüzde kadınlar savaşın mağduru olarak karşımıza çıkmaktadır. Genellikle zulümlere ve tecavüzlere maruz kalan kadınlar olmuştur. Kadına uygulanan kötü muamele düşman için bir silah gibidir. Yapılan bu kötü muamelenin karşı taraf üzerinde

küçük düşürücü, rencide edici sosyolojik ve psikolojik yönleri vardır. Dolayısıyla kadınlar ve çocuklar bu durumdan yine en çok etkilenen kesimdir. Kadının düşmandan çocuk sahibi olması kadın için vatanı ve çocuğu arasında tercih yapmasını gerektiren bir durumdur. Düşmanın savaş sırasında kadın üzerindeki bir diğer etkisi de savaşılan ülkelerin savaştıkları ülkeleri kadın gibi düşünmeleridir. Kadının kutsiyetine zarar vermek onlar için ele geçirmeye çalıştıkları ülkeye zarar vermektir (Taner & Gökalp, s. 13-30).

Bu çalışma kapsamında Osmanlı Rus Savaşı sırasında yani yaklaşık 40 yıl süren bir dönemde Doğu Karadeniz'deki kadınların yararlı ve zararlı faaliyetleri ele alınacaktır. Kadınların savaş sırasındaki faaliyetleri ve kendi taraflarını ne şekilde destekledikleri hususu arşiv belgeleri ışığında değerlendirilecektir. Türk kadınının Doğu Karadeniz'in işgali sırasında gösterdiği yararlılıkların yanı sıra işgalci kuvvetlerin Ermeni ve Rum kadınları ne amaçla kullandığı hususu üzerinde durulacaktır. Türk kadını, tarih boyunca ve hayatın her alanında olduğu gibi savaş döneminde de boş durmamış cephede savaşılan erkeğinin yanında olmuştur. Cephane yapım atölye ve fabrikalarında çalışmış, gerektiğinde cephaneyi hem yapmış hem de cepheye taşımıştır. Kadınlar, odunun ihtiyaçları doğrultusunda hastabakıcılık, terzilik ve aşçılık gibi görevler de yer almıştır. Askerin ihtiyacını karşılamak için yardım toplamış, mitingler düzenlemiş, gazetelerde yazılar yazmış ve halkı işgal hakkında bilinçlendirmeye çalışmışlardır.

Doğu Karadeniz bölgesinde zulme uğrayan kadın ve çocuklarla ilgili, ATASE evrakları üzerinde yapılan çalışma neticesinde, İstiklal Harbi Koleksiyonu içerisinde zulümle ilgili 9 Nisan 1335'te Harbiye Nezaretine yazılan telgrafta "Ladik civarında bir köye 30'a otuza yakın Rum eşkıyanın saldırdığına ve iki kadını yaraladıkları, çobanı ve hayvanları tahrip ettikleri bildirilmektedir (ATASE, İsh:10/130)". Çekilen acılar sadece saldırılarla bitmemiş bölge halkı kendi vatanlarından göçe zorlanmışlardır. Dolayısıyla bu göçün başlıca mağdurları kadınlar ve çocuklardır. Coğrafi şartlar ve iklim göç sırasında kadın ve çocukların ölümüne neden olmuştur. Bir başka raporda ise köy adı başta olmak üzere kadın, erkek ve çocuklara yapılan zulümler hane hane yazılmıştır. Ayrıca aynı raporda gasp edilen ziynet eşyaları, köylünün geçim kaynağı olan inek, koyun, keçi türünden canlı hayvanların da tek tek kaydı tutulmuştur.

Tüm bu yaşanan zulüm karşısında Türk kadını nasıl bir duruş sergilemiştir? Aynı zamanda Gayrimüslim diyebileceğimiz Ermeni ve Rum kadınlar işgalci kuvvetler tarafından ne şekilde kullanılmıştır? Bu sorular kapsamında Doğu Karadeniz bölgesinde faaliyet gösteren Türk ve Gayrimüslim kadınların faaliyetleri iki başlık altında ele alınacaktır.

A. Doğu Karadeniz İşgalinde Türk Kadınlarının Faaliyetleri

Türk kadının ülke savunmasında gösterdiği yararlılık, Kuvayi Milliye'nin muvaffak olmasında cephede ve cephe gerisindeki hizmetlerinden bahsedilecektir.

Bu bağlamda Türk kadınının yararlılıkları iki kategoride değerlendirilecektir:

- 1-Cephedeki kadın
- 2-Cephe gerisindeki kadın (geri hizmetteki kadın)

A.1. Cephedeki Kadın

Avusturyalı Piyade Er J.C. Davies'in annesine yazdığı mektupta cephedeki Türk kadınları hakkında şu bilgileri verilmektedir: (Tuncoku, 2005, s.110-111)

"Benim vurduğum, 18 Mayıs 1915 günü keskin nişancı bir Türk kıızı, pusuda çarpışıyordu." Askerin ifadesine göre ateş eden kız yaklaşık 19-21 yaşlarındaydı. Çatışma bitip kızın yanına gittiklerinde kızın üzerinden 52 kurşun yarası olduğunu asker belirtmektedir (Yazıcı,2011, s.245-264).

Times Gazetesi muhabiri tarafından, İngiltere'ye götürülen yaralı askerlerle yapılan mülakatta Türk kadını hakkında anlattıkları şöyledir:

"Denizci asker 25 Nisan 1915 çıkarmasında yaralanmış kendisi çarpışmalar sonucu ele geçen keskin nişancı bir Türk kadınıyla karşılaşmış..." Askere göre karşı tarafta bir Türk savaşçı kadın vardı ve bu kadın durmadan ateş ediyordu. Bu kadın iyi eğitim almış bir asker gibi savaşıyor ve teslim olmamak için direniyordu. Çatışma sonunda ele geçirildiğinde ise yanında ailesi olduğunu ve üzerinden onaltı asker künyesi çıktığını belirtmektedir. Dolayısıyla bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Türk kadınının kanının son damlasına kadar savaşmıştır (Tuncoku, 2005, s. 111).

Askerlerin anlattıklarından çıkarılan tek bir ortak nokta vardır. O da Türk kadınlarının iyi eğitim almış birer asker olduklarını söylemeleridir. Bu kadınlara birçok cepheden örnek verilebilir. Ancak Doğu Karadeniz bağlamında konunun ele alınması açısından Giresun'da yaşamış ve çetelere karşı savaşmış Göreleli Gülişan Hanım örnek gösterilebilir. Görele'de 1898 yılında doğmuş, babası Hacı Abdullah annesi Fatma Hanımdır, kayıtlarda da adı "Gülişan (Maksutoğlu)" olarak geçmektedir. Görele Rus işgal altındayken Gülişan 18 yaşında eşkıyaya karşı galip gelmiş, onsekiz Rus eşkıyasını öldürmüştür. Hacı Hamdi Paşa Gülişan'ın bu başarısından dolayı onu askere alarak ona Dursun Çavuş adını vermiştir. Milis kuvvetlerle birlikte bizzat düşmana karşı savaşmıştır. Çavuşlu deresinde milis kuvvetlerle birlikte düşmana karşı çarpışmış ve düşmana karşı galip gelmişlerdir (Günay, 2005, s. 44-46).

Giresun'da Gülişan, Penbe, Erzurum'da Kara Fatma (Fatma Seher Hanım), Aydın'da Emir Ayşe, Kafkas Cephesinde Binbaşı Ayşe (Balkan Cephesinde de savaşmıştır), Tarsuslu Kara Fatma (asıl adı Adile), Osmaniyeli Tayyar Rahmiye, Antepli Yirik Fatma, Adanalı Kılavuz Hatice gibi birçok kadın kahraman vardır. Halime Çavuş da bu kahraman kadınlardan biridir. Halime Çavuş, Ankara'dan Sakarya'ya soğuk havaya aldırış etmeden üzerindeki dış giysilerini cephaneye

sarmış askerimize cephaneye taşımakta iken; Mustafa Kemal ile karşılaşmış Mustafa Kemal ona, “*üşümüyor musun*” diye sorduğunda Halime Çavuş “Mustafa Kemal Atatürk’ü tanımadığı için: *Bey 100 bin kişi kurtulacak, ben ölsem ne olacak*” demiştir (İnan, 2018, s.1-46). Afet İnan, Türk kadınının vatani için gösterdiği fedakarlığını bu şekilde aktarmaktadır.

A.2. Cephe Gerisinde Hizmet Veren Kadınlar

Amele Taburunda bulunan kadınlar cephe gerisinde hizmet vermektedirler. Bu taburdaki kadınların hastabakıcılık, hemşirelik, terzilik, aşçılık, cepheye cephaneye taşınmasında arabacılık gibi daha birçok hizmette aktif görev aldıkları söyleyebilir. Bu hizmetlerin en başında hastabakıcılık, aşçılık ve terzilik gelmektedir. Örneğin, Amele Taburları hakkında Üsküdar Sultantepe’deki 1. Kadın Amele Taburunda bulunan kadınların hangi şartlarda çalışabileceklerine dair bilgi veren 11 Aralık 1334 tarihli belge çok önemlidir (ATASE, İsh: 167/110). Bu belgede kadınların hangi taburda görev alacakları ve ne işle meşgul olacakları ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. Görev ve sorumluluklarının nizamname çerçevesinde dağıtıldığı görülmektedir. Bu görev ve sorumluluklar nizamnamelerle belirlenmiştir. Örneğin, 1 Ocak 1335 tarihli nizamnameye göre; Dokuzuncu Ordu Kumandanlığı Erkan-ı Harbiye Şubesi tarafından Topçu Alay Kumandanlığına yazılan çamaşırcılık, terzilik, hasta bakıcılık yapan geri hizmetteki kadınların görev ve sorumlulukları anlatılmaktadır (ATASE, İsh: 402/129). Yine bu belgelerden hareketle geri hizmette çalışan hastabakıcı, hemşirelerin terzilik yapan kadınların maaşları hakkında da bilgi sahibi olmakta mümkündür (ATASE, İsh:1078/157).

Amele taburunda görevli kadınların terfi aldıklarını yine belgelerden anlaşılmaktadır. Kolordu Kumandanı tarafından Fatma Kadını çavuşluğa terfi ettirildiğini “Fatma Kadını Çavuş yaptım” ifadesinden anlaşılmaktadır. Aynı zaman da bu kadınlar orduda gönüllü olarak hizmet verdikleri ve terfi ettirildiği arşiv kayıtlarına geçmiştir (ATASE, İsh:1311/208). Müdafaa-i Milliye-i Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti’ne yazılan 16 Ağustos 1337 tarihli belgede ise “arabacılar arasında şüheda ve asker aileleri kadınlarında bulunduğu bu kadınların ihtiyaçlarının karşılanması ve gönüllerinin hoşnut edilmesi” yönünde bir ferman yazılmıştır (ATASE, İsh:1178/86). Bu bilgiler ışığında, Türk kadını gerek Amele Taburu çatısı altında gerekse bireysel anlamda destek vermek hususunda, savaş sırasında ve sonrasında elinden gelen desteği vermiştir.

Kadınlar tarafından düzenlenen mitingler ve yardım kampanyaları; mitingler halkı bilinçlendirmek ve harekete geçirmek amacıyla yapılmıştır. İlki 19 Mart 1919’da Sultan Ahmet Mitingi adıyla düzenlenmiştir. Mitingler daha sonra Anadolu’nun diğer şehirlerinde de artarak devam etmiştir. Türk kadınının toplum üzerindeki etkisini anlamak için mitinglere bakmak gerekir. Bu çalışma kapsamında ele alınan Doğu Karadeniz bölgesinde Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti tarafından örgütlenmiş, 17 Mayıs 1919’da Giresun’da ve 19 Mayıs 1919 Trabzon’da mitingler düzenlenmiştir. Çeşitli cemiyet mensubu olan

kadınların mitinglerdeki söylemleri büyük coşku yaratmıştır. Hatta Münevver Saime'nin mitingde yaptığı konuşma neticesinde Münevver Saime Hanım işgal kuvvetleri tarafından tutuklanmıştır. Askerlerin moralini arttırmak isteyen Tayyar Rahmiye ise; *“Ben kadın olduğum halde ayakta duruyorum da siz erkek olduğunuz halde yerlerde sürünmekten utanmıyor musunuz”* diyerek askerlerin üzerindeki ümitsizliği yıktığı söylenebilir (Arıburnu,1975, s.5-10).

Türk kadınları Anadolu'nun birçok bölgesinde, Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyetini 5 Kasım 1919'da kurmuşlar ve bizzat milli mücadelede yerlerini almışlardır. 13 Ocak 1920 Sultanahmet Meydanında “İstanbul Türk'tür ve Türk Kalacaktır” isimli üçüncü miting düzenlenmiş, bu mitinge 150 bin kişi katılmıştır. Bu mitinglerde Muallimler Cemiyeti Başkanı Nakiye Hanım (Elgün) konuşmasında şöyle söylememiştir:

“Önümüzde iki yol var: Biri, tarihimize şanımızla devam etmek, diğeri gözlerimizle beraber tarihimizi de kapayıp ebediyete götürmektir.”

Nakiye Hanım halkı yüreklendirmek ve bilinçlendirmek için çalışmıştır. Mücadele edilmediği takdirde tarih sahnesinden yok olup gidileceğini de vurgulamıştır.

19 Mayıs 1919 da Fatih Mitinginde ise kadınlardan Halide Edib, Meliha ve Naciye Hanımlar:

“Müslümanlar, Türkler! Türk ve Müslüman bugün en kara gününü yaşıyor. Gece, karanlık bir gece.. fakat insanın hayatında sabahı olmayan gece yoktur” diyerek halkı yüreklendirmeye ve bu savaşı kazanacağına dair ümit var olmaya davet etmişlerdir. Hemen hemen her söylemlerinde: *“Yarın bu korkunç geceyi yırtıp, parlak bir sabah yaratacağız.”* Diyerek bu günlerin geçeceğini geleceğe dair ümitle bakmaları gerektiğini vurgulamışlardır. *“Bugün elimizde top, tüfenk denilen alet yok; fakat ondan daha büyük, ondan daha kuvvetli bir silahımız var; Hak var, Allah var. Tüfnek ve top düşer. Hak ve Allah bâkidir”*. Yine bu milletin iman duygusunun her şeyin önünde geldiğini savunmuşlardır. *Vatanımızı kurtarmak için yaşayacağız; kuvvetle iman ediyoruz ki büyük Allah 'ımıza sığınarak, cebr ile alınan bir hak elbette iade edilecektir.”* Bu iman dolu yürekle üstesinden gelinemeyecek hiçbir şey olmadığı ve bu milletin bunu başaracağına olan inançlarını bu mitinglerde halkla paylaşmışlardır.

Mitinglerin özelliklerinin halk üzerindeki etkisinin ne olduğuna bakıldığında bunları beş başlık altında özetlemek mümkündür:

- Mitingler teşkilatlı bir şekilde yapılmıştır.
- Cumhuriyete giden yolda önemli bir adım olmuşlardır.
- Edebiyatçılara göre bu mitinglerle duygu topluluğu yaratılmaya çalışılmış ve bu hususta başarılı da olunmuştur.
- Bu mitinglerin neticesinde halkın farkındalığı arttırılmıştır.
- Kamuoyu oluşturulmuş ve halkın başaracağına dair inancı artmıştır.

Türk kadının fedakârlığını, mücadelesini, kararlılığını ve vefasını anlatmak için Şükûfe Nihâl Hanımın sözleri oldukça anlamlıdır: “Aziz vatan, beşiğimiz sendin, mezarımız yine sen olacaksın.” İşte Türk kadının savaşta sergilediği duruşu ve kararlığı bu şekilde ifade etmektedir.

Mitingler sırasında askerler için yardım kampanyaları düzenlenmiştir. Askerin maddi ve manevi ihtiyacı karşılanmıştır. Bu kampanyaları başlatan Kadın Cemiyetlerinin başında: “*Cemiyeti İmdadiye, Teal-i Nisvan Cemiyeti, Esirgeme (Esirge) Cemiyeti, Osmanlı Hilal-i Ahmer Hanımlar Cemiyeti, Türk Ocakları ve Muallimler Cemiyetleri*” gibi birçok kadın cemiyeti bu hususta elinden geleni yapmak için çabalamıştır (Kurnaz,1996,257-268). Bu cemiyetlerin çatısı altında bulunan kadınlar, askerlere giyecek temini ve ordunun ihtiyaçları için yardım toplama gibi birçok hizmette bulunmuşlardır. Ama hepsinden önemlisi askerin moral ve motivasyonunu yüksek tutarak onlara bir manevi destek sağlamışlardır. Bu manevi destek ile Türk askeri savunmadan saldırıya geçmiş ve vatanın kurtulmasında muvaffak olmuştur.

B. Doğu Karadeniz İşgalinde Gayrimüslim Kadın Faaliyetleri

Ruslar Osmanlı toprakları üzerindeki planları 1774 yılından başlamaktadır. Ancak 1298 yani 1876 Osmanlı Rus harbine kadar Osmanlı topraklarına girmeye cesaret edememişlerdir. Fakat zayıf düşen Osmanlı ordusu bu savaşta büyük kayıplar vermiştir. Nitekim 1915 senesine gelindiğinde birçok cephede savaşan Osmanlı ordusu Kafkas Cephesi çökmüş ve Doğu Karadeniz bölgesi Rusların açık hedefi haline gelmiştir. Özellikle bölgenin stratejik konumu yani limanları ve eski etnik yapısı hem Rusların hem de diğer işgal kuvvetlerinin elini güçlendirmiştir (Kurat, 1962, s. 567-592). Ruslar gibi İngilizler de bu bölgede Ermeni ve Rum kadınları casus olarak kullanmışlardır.

ATASE evrakları içerisinde, ağırlıklı olarak İstiklal Harbi Koleksiyonunda bulunan belgelerde bu konuya dair çok detaylı istihbarat raporları mevcuttur. İşgal kuvvetleri, Doğu Karadeniz bölgesinin stratejik durumunu göz önünde bulundurmuş ve bölgede Gayrimüslim kadınları kullanmaktan çekinmemiştir. Örneğin, Eskişehir İstihbarat Şubesi tarafından yazılan rapordaki bilgiye göre İngilizler tarafından Karadeniz bölgesinde kötü propaganda yaptırılmak üzere güzel kadın ve kızların gönderildiğini ve bu konuda gereken tedbirin alınması gerektiğini bildirilmektedir (ATASE, İsh:1236/41). İstihbarat şubeleri tarafından bu zararlı faaliyetler tespit edilmiş ve gerekli önlem alınmıştır. Yine bu faaliyetleri anlatan bir başka rapor durumu özetler mahiyettedir.

Rapora göre, özellikle İstanbul ve çevresinde ikamet eden Ermeni ve Rum asıllı güzel kadınların ve kızların İngilizler tarafından Doğu Karadeniz’e gönderildiği hususunda yazılan rapor dikkate şayandır: “Karadeniz havalisinden iken el-yevm İstanbul’da ikamet iden Ermeni erkekleri ile sarı ve güzel kızları bu sıralarda muhtelif kıyafetlerle İngilizler tarafından memleketlerine gönderilmekte olduğu,

erkeklerin memleketin içerisine dağılarak ihtilal propagandası yapmakta” oldukları rapor edilmiştir. Örneğin kadın ve kızların zabitan nezdinde hizmetçiliğe girerek her türlü malumatı elde ettikleri 16 Teşrin-i sani 1336 tarihli Müdafaa-i Milliye Vekili Ferik Fevzi tarafından yazılan tahriratla rapor edilmiştir (ATASE, İsh: 728/118- İsh: 728/113). Raporlarda Doğu Karadeniz bölgesine gönderilen bu kadınların amaçlarının casusluk olduğu açık bir şekilde belirtilmiştir. 18 Haziran 1335 tarihli bir başka raporda ise Rum mahallesine, Rum kadınların sepet içerisinde cephaneye taşıdıkları dair bilgi verilmektedir (ATASE, İsh: 434/79). Gayrimüslim kadınlar sadece casusluk faaliyetlerinde bulunmadıkları aynı zamanda cephaneye taşıyarak zararlı faaliyetlere destek verdikleri görülmektedir. Yine istihbarat şubesi tarafından 22 Mart 1337 tarihinde verilen bilgiye göre; düşmanın casuslukta istihdam ettiği kadınları memleket dâhiline gönderdiği bildirilmektedir (ATASE, İsh:1640/122). Doğu Karadeniz bölgesinin stratejik konumu işgal devletleri için önem arz etmektedir. Dolayısıyla bu bölge hakkında yazılan rapor sayısı oldukça fazladır. Bu kadınlar, bilgi toplamak için farklı yöntemler kullanmışlardır. Kimi bir öğretmen kimliğinde, kimi de hizmetçi olarak hanelere yerleşmişlerdir. “16 Mart 1337 tarihli raporda; İngiliz kadın casusu Madam Bomon?”nun Kızıl Hançer reisiyle iş birliği içerisinde olduğu bildirilmiştir. Ayrıca Madam Bomon?”nun nüfuzlu Türk ailelerinin kızlarına ders verme bahanesiyle, işlerini rahat yürüttüğü; bu kadının faaliyetleri hakkında tedbir alınması gerektiği rapor edilmiştir (ATASE, İsh:1475/74). Ermeni kadınların casusluk amacıyla yaptıkları faaliyetlerini anlatan 16 Kasım 1337 tarihli raporda ise zabitan nezdinde Ermeni, Rum hizmetçi kadınların olduğu ve bunların casusluğa alet edildikleri yazılmıştır. Hiçbir zabitan ve ailesi nezdinde Rum, Ermeni hizmetçi kadın ve erkek bulundurmaması için talimat verilmiştir. Rum, Ermeni hizmetçi bulunduran zabitan ve mebusan-ı askeriye şiddetle cezalandırılacağı da ayrıca belirtilmiştir (ATASE, İsh:1702/22). Tüm bu raporlar ve sıkı takip neticesinde, devlet yayımladığı talimatnamelerle asker ve asker aileleri üzerinde sıkı önlemler alınmıştır.

Sonuç

Sonuç olarak Türk Kadını cephede ve cephe gerisinde büyük fedakârlıklar göstermiştir. Cephede düşmana karşı savaşırken keskin nişancılığıyla dikkat çekmiş ve karşı tarafta uyandırdığı intiba “Askeri eğitim almış oldukları yönünde olmuştur”. Doğu Karadeniz işgalinde cephede savaşmıştır. Cephe gerisinde yaraları sarmış, söküklere dikmiş, cephaneye taşımış, mitingler düzenlemiş, yardım toplamış ordunun ihtiyacını karşılamak için uğraşmıştır. Hayatın devamını sağlamak için ekmiş-biçmiş, çocuklarına ve yaşlılarına bakmıştır. Özellikle mitinglerle Cumhuriyete giden yolda önemli bir adımlar atılmıştır. Edebiyatçılara göre bu mitinglerle duygu topluluğu yaratılmaya çalışılmış ve bu hususta başarılı da olunmuştur. Bu mitinglerin neticesinde halkın farkındalığı artırılmıştır. Kamuoyu oluşturulmuş ve halkın savaşları kazanacağına dair inancı artmıştır.

Zararlı kadın faaliyetlerinde ise Doğu Karadeniz bölgesine özellikle İstanbul'dan Ermeni ve Rum kadınlar seçilerek gönderilmiştir. Bu kadınlar casusluk faaliyetlerinde işgal kuvvetleri tarafından kullanılmıştır. Sadece casusluk faaliyetleri değil aynı zamanda cephane taşımak ve temin etmek için de çalışmıştır. Devlet tarafından bu kadınların faaliyetleri yakından takip edilmiş ve gerekli uyarıları talimatnamelerle askere bildirilmiştir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı: ATASE, İş: 10/130.
 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı: ATASE, İş: 167/110.
 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı: ATASE, İş: 402/129.
 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı: ATASE, İş:1078/157.
 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı: ATASE, İş:1311/208.
 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı: ATASE, İş:1178/86.
 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı: ATASE, İş:1236/41.
 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı: ATASE, İş: 728/118.
 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı: ATASE, İş: 728/113.
 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı: ATASE, İş: 434/79.
 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı: ATASE, İş:1640/122.
 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı: ATASE, İş:1475/74.
 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı: ATASE, İş:1702/22

Araştırma ve Telif Eserler

- Arıburnu, Kemal (1975). *Millî Mücadele İstanbul Mitingleri*, Ankara: Yeni Destan Matbaası.
- Çakır, Serpil (2016). *Osmanlı Kadın Hareketi*, 5 bs., İstanbul: Metis Yayınları.
- Günay, H. (2005). “Dursun Çavuş Üstüne”, *Giresun Dergisi*, (209), 44-46.
- İnan, Afet (2008). *Kurtuluş Savaşında Türk Kadını*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kurat, Yuluğ Tekin (1962). “1877-78 Osmanlı-Rus Harbinin Sebepleri”, *TTK Belleten*, 26, (103), 567-592.
- Kurnaz, Şefika (1996). “Millî Mücadelede Türk Kadını”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 12, (34), 257-268.
- Kurnaz, Şefika (2015). *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını 1839-1923*, 2.bs, Ankara: Ötüken Yayınları.

Taner, Bahar-Gökalp, Zeynep (2019). “Kadın ve Savaş: Sosyal Boyutta Bir Analiz, *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, (I), 13-30.

Tuncoku, Mete (2005). *Çanakkale 1915 Buzdağı'nın Altı*, Ankara: TBMM Basımevi.

Yazıcı, Nevin, (2011). “Çanakkale Savaşında Türk Kadının Rolü”, *Akademik Bakış*, 5, (9), 245-264.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.